

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ STUDII DE HUNGAROLOGIE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**FIGURILE RECUNOAȘTERII ȘI ALE INTERSUBIECTIVITĂȚII ÎN POETICA
PROZEI LUI TAR SÁNDOR**

Doctorand:
BENKE ANDRÁS

Conducător științific:
Prof. univ. dr. GÁBOR CSILLA

CLUJ-NAPOCA

2022

Cuprinsul tezei de doctorat

1. Tar Sándor: scriitor, sociograf, informator	3
1.1 Realismul ca un clișeu: intensificarea ororii	10
1.2 Abordări ale „dihorului cu gât de lebădă”	15
1.3 Limba ca relație, realismul ca „traducere”	19
2. Articularea luptei pentru recunoaștere la Tar Sándor	28
2.1 „ <i>A fi tu însuți în străin</i> ”. Nivelul afectiv al recunoașterii	33
2.2 Feudalismul industrial și lipsa de adăpost psihic	43
3. Respectul de sine și auto-referința pozitivă la nivel juridic și social de recunoaștere	49
3.1 Posibilitățile de recunoaștere socială într-o structură disciplinară	56
3.2 Puterea lui „ca și cum”. Informalismul etatist	62
3.3 „Viziunea dublă”. Disonanță cognitivă și mecanisme de autoapărare	74
4. Munca ca singurul mod de viață.....	80
4.1 Schimbarea percepției: o ontologie animistă	90
4.2 Experiența limitelor: moartea socială și fizică	95
5. Golirea limbajului puterii	101
5.1 Ordinea birocratică: modalitățile de reglementare a realității	106
5.2 Ritualurile lingvistice ale puterii	111
5.3 Dialogicitatea ca anomalie	117
6. Tipuri de solidaritate la cel de-al treilea nivel de recunoaștere.....	130
6.1 Posibilități de auto-reflecție: obscenitate, umor lingvistic și subversiune	134
7. Aspectele sociale și comunitare ale răsului	150
7.1 (Auto)identificarea: relațiile comunitare și structurile de putere manifestate în nume și porecle ..	154
7.2 Ierarhii ale suferinței: ridiculizare și excludere.....	167

7.3 Formele de individualizare și reducerea funcției comunicative.....	173
8. Lăsând în urmă feudalismul industrial	186
8.1 Posibilități de conectare	190
8.2 Deschideri și trasee	197
9. Dorința de transcendență.....	201
9.1 Subiectificare și iremediabilitate.....	207
Concluzii	216
Bibliografie	221

Cuvinte - cheie:

realism, intersubiectivitate, recunoaștere, tehnici narative, sociografie, suferință umană, reprezentare, clasa muncitoare, nuvelă

REZUMAT

În teza mea de doctorat analizez semnificația recunoașterii, a intersubiectivității și a caracterului intersubiectiv al limbajului în poetica prozei lui Sándor Tar. Lucrarea a pornit de la o preconcepție conform căreia, în interpretarea volumelor lui Tar, aspectele politice și sociale ale operelor sunt la fel de importante ca și compoziția estetică și poetică a textelor. În teza mea încerc să argumentez că, în cursul unei analize prozaice-poetice adecvate a textelor, este esențial să dizolvăm și să reinterprețăm această dihotomie tensionantă. Prin urmare, teza de față analizează poetica prozei a scrierilor *sociografice* și *realiste*, nu în primul rând din punctul de vedere al autorului, ci din punctul de vedere al creației poetice a operelor și al inserției lor social-istorice.

În primul capitol am prezentat, așadar, câteva observații recurente ale receptării a lui Tar, care au avut un impact substanțial asupra interpretării operelor. În prezentarea istoriei receptării operelor lui Tar am luat în considerare atât principalele aspecte ale operelor autorului, cât și ale propriei persoane, poziției sociale și percepției sale. În opinia mea, aceste constatări recurente în receptarea de început a operelor lui Tar au avut o influență semnificativă asupra istoriei receptării lor și asupra cadrului de interpretare și interpretabilitate ai acestora.

Prin urmare, am considerat că este deosebit de important să studiez ce ipoteze implicite și ce toposuri istorice literare reapar iar și iar în receptare, legate în primul rând de conceptele foarte plastice și încărcate de *reprezentare*, *mediere*, *realism*, *periferie*, *sociografie* și *reprezentare a realității*. În acest sens, lansarea sociografică a carierei lui Sándor Tar s-a dovedit a fi de o importanță cardinală, întrucât o parte semnificativă a receptării a considerat, ca urmare, problema „credibilității” ca fiind de o importanță centrală în discutarea operei sale.

În același timp, tematizez și linia de receptare care, în opoziția binară dintre realitate și ficțiune, pune accentul în primul rând pe creația poetică și, în același timp, pe valoarea literară și estetică a textelor analizate. În cele mai multe cazuri însă, această atitudine interpretativă are drept consecință faptul că sunt omise aspectele social-istorice și politice clar perceptibile ale textelor. Determinarea socială a subiecților reprezentați în nuvele este astfel relegată în planul

secund al interpretărilor, iar accentul lecturii este fixat pe un plan mult mai general, existențial sau ontologic.

Înainte de a intra mai detaliat în poetica prozei, mi s-a părut important să definesc ce anume se înțelege prin reprezentare realistă și viziune sociografică în contextul tezei. Prin urmare, a fost deosebit de important să se acorde o atenție sporită caracteristicilor intersubiective inerente ale limbajului, pe lângă caracteristicile figurative. Ipoteza mea a fost că problema sociografiei în proza lui Tar nu are doar aspecte de gen, de teorie a limbii și literaturii și de estetică a receptării, ci și aspecte epistemologice care abordează problema narativității realității sociale și a realismului în primul rând din perspectiva suferinței umane. Limbajul realist al lui Sándor Tar nu copiază realitatea, ci creează o „traducere” realistă a acesteia și, prin urmare, realismul trebuie înțeles în primul rând ca un mod specific de creație literară, nu ca o absență a acestuia.

Mediabilitatea realității este, eventual, o problemă teoretică pentru cititorul critic, dar pentru Tar în nici în cea mai mică măsură. Pentru Tar realitatea este în primul rând o multiplicitate de reprezentări ale conștiinței, de relații intersubiective, de povestiri particulare. Viziunea sociografică, care poate fi surprinsă într-o multitudine de particularități diferite, are, prin urmare, o semnificație în primul rând epistemologică, care nu poate fi separată de lectura estetică, ci este o parte inerentă a acesteia.

Așadar, sociografia poate fi înțeleasă în primul rând în ceea ce privește problema narațiunii, a narativității suferinței umane, așa cum este definită de istoria socială. Iar acest aspect poate fi înțeles și ca un fel de centru axiomatic al întregii opere a lui Tar. De aceea, în cel de-al doilea capitol al tezei, am introdus și am sintetizat principiile de bază și cadrul conceptual al unei teorii interdisciplinare (în același timp ideo-istorice, psihologice sociale și social-critice) care a fost dezvoltată pentru a înțelege natura intersubiectivă și socială a subiectului. În opinia mea în centrul teoriei lui Axel Honneth despre recunoaștere, ca și în arta scrisului a lui Tar, se află nevoile fiziologice și psihologice ale subiecților înrădăcinate într-o natură intersubiectivă inerentă. Absența acestor nevoi are un efect elementar asupra individului: în special asupra percepției și înțelegerii realității, precum și asupra relațiilor sale intersubiective. Din această perspectivă, nevoile lor sunt în cea mai mare parte intersubiective, astfel încât cea mai profundă suferință umană este înrădăcinată în intersubiectivitate. În mod similar, realismul specific al lui Tar face perceptibilă dinamica relațiilor intersubiective prin intermediul literaturii, dar, în același

timp, ca și teoria recunoașterii a lui Honneth, tematizează în mod consecvent funcționarea patologică a structurii sociale.

În teza mea am analizat volumele aparținând primei faze a operei sale, mai exact cele care includ texte scrise înainte de schimbarea de regim politic: volumul din 1981: *Persoana 6714* (A 6714-es személy); volumul din 1989: *De ce le este bine păianjenilor?* (Miért jó a póknak?); volumul din 1993: *Țara ta* (A te országod); iar în ultimele două capitole ale tezei, volumul *Asta a fost* (Ennyi volt), publicat tot în 1993. Pe de o parte, acestea sunt nuvelele care au fost cel mai evident și mai puțin problematic identificate ca sociografii în receptare, întrucât ele conturează o structură socială familiară (socialistă/capitalistă de stat), ale cărei abuzuri și mecanisme represive sunt tematizate în mod constant. Tocmai experiența suferinței umane, care rezultă direct sau indirect din logica sistemului, este cea care oferă un apropo pentru poveștile prezentate. Pe de altă parte, am demonstrat de asemenea, că schimbările radicale în destinul subiecților individuali și în structura socială nu lasă intact limbajul prozei a lui Tar și, în acest sens, se poate afirma clar că scrisul lui Tar este într-adevăr adaptat la propria realitate. Iar subiectivitatea devine întotdeauna importantă în acest sens, ca factor constitutiv în formarea societății.

Pornind de la această premisă, în restul celui de-al doilea capitol am analizat mai întâi modul în care experiențele intersubiective ale lipsei apar în aceste texte la nivelul primar, afectiv, al recunoașterii. Aceste tipuri de relații umane sunt prezente în două sensuri negative în opera de viață a lui Tar. Pe de o parte în cele mai multe cazuri, ele apar ca o lipsă, ca o dorință de intimitate sau ca o referință la aceasta. Iar cel de-al doilea motiv este legat dialectic de primul, deoarece prezența ca absență implică faptul că aceste tipuri de relații umane nu sunt decât foarte rar sau foarte indirect abordate direct în nuvelele de față.

Cu toate acestea, unicitatea lucrărilor lui Tar constă tocmai în faptul că el reușește să facă perceptibile procesele psihologice-sociale extrem de complexe printr-o tehnică unică de reprezentare a conștiinței. Personajele lui Tar se străduiesc în mod repetat să distingă expresia iubirii de dorința de posesie sau de violență, să perceapă relații umane ca relații intime bazate pe un echilibru delicat și permanent între autonomie și atașament, recunoscând în același timp autonomia celuilalt.

Însă, în cele mai multe cazuri, lipsa de recunoaștere afectivă are cauze structurale, sociale. Prin urmare, începând cu capitolul trei, studiul se concentrează în primul rând pe acele povestiri care tematizează discrepanțele și tragediile care apar din cauza lipsei celui de-al doilea

nivel de recunoaștere: recunoașterea juridică și socială. Se poate concluziona că nuvelele lui Tar se concentrează în majoritatea cazurilor pe aceste episoade de suferință, ale căror rădăcini se regăsesc însă și în lipsa de recunoaștere afectivă.

Personajele lui Tar din această perioadă a operei sale sunt aproape fără excepție forțate să trăiască în feudalismul industrial. Relațiile sociale formalizate apar în munca care, în primul rând, impune ritmul vieții și o structurează. Personajele sunt în mare parte muncitori și funcționari care lucrează într-un mediu industrial, ale căror vieți sunt adesea prezentate într-o relație continuă cu comunitățile în care lucrează. Astfel personalitatea devine inseparabilă de comunitate, estompând granița dintre viața profesională și cea privată. Din acest punct de vedere devine clar de ce recunoașterea afectivă este predominant absentă în aceste texte.

În acest sens, majoritatea personajelor lui Tar devin persoane *fără adăpost psihic*, deoarece persoanele care se simt bine din punct de vedere psihologic sunt cele care au primit o recunoaștere afectivă pozitivă încă din naștere, prin urmare, au premisele unei integrări sociale sigure. Nu este o coincidență faptul că este foarte mare numărul persoanelor care își petrec cea mai mare parte a vieții în diverse cămine pentru muncitori, pe lângă locul de muncă.

Individul care devine fără adăpost psihic în absența unei recunoașteri primare este astfel aproape imediat forțat să intre la vârsta adultă și într-o *structură disciplinară* în sensul foucauldian, care totalizează munca ca fiind singura realitate a vieții. Iar locurile de muncă care funcționează ca structuri disciplinare trebuie, de asemenea, să controleze spațiul și timpul pentru a maximiza productivitatea, permițând un control detaliat și o intervenție precisă în orice moment. Cu toate acestea, pe lângă supravegherea fiecărui aspect al procesului de muncă, trebuie să luăm în considerare și o altă trăsătură remarcabilă a acestei structuri: construirea unui sistem de pedepse și, odată cu acesta, funcția sa normalizatoare. Astfel, la cel de-al doilea nivel de recunoaștere, nu există aproape nicio posibilitate de recunoaștere juridică, iar recunoașterea socială pare să fie posibilă exclusiv prin mecanismele structurii disciplinare, care ierarhizează în mod constant calitatea muncitorilor.

Cu toate acestea, situația dificilă a personajelor este exacerbată și mai mult de percepția așa-numitului *informalism etatist*, în care puterea lui „ca și cum” sporește în mod constant sentimentul de vulnerabilitate, avantajează în mod nemeritat anumite personaje și îi privează în mod sistematic pe ceilalți de posibilitatea de respect de sine. Tar face perceptibilă în mod sugestiv percepția realității, care este astfel restrânsă în mod finit, atât prin construcția unei

ontologii animiste, cât și prin descrierea diferitelor *disonanțe cognitive* și a multiplelor *mecanisme de adaptare*.

În acest punct, viziunea sociografică a lui Sándor Tar devine cu adevărat semnificativă, deoarece, în primul rând datorită acesteia, o parte considerabilă a nuvelor este alcătuită din discursuri și dialoguri intradiegetice ale personajelor. În vocile eterogene ale indivizilor care vorbesc despre experiențele lor de suferință, interrelațiile complexe ale schimbărilor cognitive, psihologice și perceptuale care rezultă din privarea de diferite niveluri de recunoaștere sunt, de cele mai multe ori, evidente. Am analizat detaliat manifestările tipice ale acestora în al treilea și al patrulea capitol al tezei mele.

În capitolele al cincilea și al șaselea, am analizat mai în detaliu momentele în care structura disciplinară aparent autoperpetuantă eșuează, iar în situațiile de criză care se ivesc, personajele au o ocazie excepțională de a interfera direct cu reprezentanții puterii. În aceste capitole, am urmărit procesele bipolitice ale puterii prin care, pentru a rezolva situațiile de criză, reprezentanții puterii creează situații *pseudo-liminale* prin ritualizarea limbajului și crearea contextului prin evenimente formalizate. În acest sens, cele trei nuvele care încheie volumul *De ce le este bine păianjenilor?* (Miért jó a póknak?) au fost analizate mai în detaliu ca un punct excepțional al operei, deoarece, în mod excepțional, managerii de mijloc portretizați aici se confruntă direct și cu reprezentanții puterii.

Cu toate acestea, în marea majoritate a cazurilor, dialogicitatea și expresiile comunicative sau reflexive semnificative ale limbajului și ale actelor de vorbire nu se regăsesc în primul rând la cel de-al doilea nivel de recunoaștere, ci mai degrabă la cel de-al treilea nivel, care implică relațiile umane bazate pe solidaritate. Prin urmare, în capitolele al șaselea și al șaptelea ale tezei, ne-am concentrat în primul rând pe sistemele de relații mediate de interacțiunile lingvistice în comunitățile de destin care apar în diferitele fabrici. Am constatat că umorul lingvistic, gestul râsului și al ridicolului au o importanță deosebită în această fază a operei în ceea ce privește reflecția colectivă.

În acest context am analizat mai întâi în detaliu manifestările autoreflexive exprimate în diverse inscripții obscene, comice sau ironice. Acestea sunt punctele culminante ale primei jumătăți a operei, în care personajele au ocazia de a reflecta direct asupra propriei lor situații existențiale. Personajele au posibilitatea de a face acest lucru în spații publice și, datorită vizibilității lor, aceste inscripții se bazează în mod clar pe recunoașterea și acordul comunității.

Gestul râsului și al ridicolului este, de asemenea, de mare importanță în formarea și consolidarea relațiilor și ierarhiilor interne ale comunităților. Această caracteristică este evidentă cel mai clar în denumirile deosebit de sugestive alese de către Tar. În aceste volume, diversele forme de adresare, numele umoristice și cele dezonorante au o importanță deosebită. Am constatat, de asemenea, că aceste nuvele pun în evidență diversele dialoguri care se desfășoară în cadrul comunității și tonul dramatic distinctiv pe care acestea se bazează.

Am evidențiat că aceste manifestări umoristice joacă adesea un rol major în suprimarea funcției comunicative, în împiedicarea dezvoltării și consolidării unei reflecții comunitare. În multe cazuri, umorul lingvistic este folosit ca un mijloc de a face față fricii, pentru a suprima și a face momentan suportabile anxietățile și suferințele existențiale de mare intensitate, a căror prezență permanentă ar fi paralizantă pentru individ.

În opinia mea, cel de-al patrulea volum (*Ennyi volt*) al lui Sándor Tar poate fi interpretat și el ca o graniță sau de tranziție în opera sa. Experiența schimbării de regim și, în consecință, schimbarea situației de viață a personajelor, pare a fi un eveniment fundamental care are un impact clar asupra situației de viață a personajelor lui Tar și, în strânsă legătură cu aceasta, asupra unor trăsături poetice ale prozei. Tehnicile narrative folosite în nuvelele au fost analizate nu doar în sine, ci și în cadrul volumului întreg. În acest caz, ciclurile volumului au o semnificație deosebită, deoarece ciclurile din volum, în opinia mea, au legătură directă cu procesul de tranziție. Aceste nuvele trebuie să se potrivească nu numai cu realitatea descrisă, ci și între ele, pentru că nu există un hiatus ontologic între cele două, astfel încât și structura ciclurilor reflectă și ritmează procesele socio-psihologice decisive, catalizatorul principal ale acestora fiind schimbarea de regim.

Schimbarea social-istorică tematizată în volumul analizat influențează astfel relațiile intersubiective, percepția și cogniția personajelor lui Tar. În strânsă legătură cu aceasta, se schimbă și tehnicile narrative ale scriitorului. Începând cu acest volum, rolul transcendenței în proza lui Tar este întărit din punctul de vedere al percepției lumii de către personaje. Elementul central al acestor nuvele este, din punctul meu de vedere, dorința de a stabili o relație prin încercări de auto-articulare cu ajutorul limbajului, care este apoi din ce în ce mai mult legată de noțiunea de iremediabil și de o puternică dorință metafizică.

În opinia mea, o analiză mai detaliată a poeziei prozei lui Sándor Tar poate oferi aspecte relevante nu numai pentru rezolvarea și reflectarea ulterioară a discrepanțelor și incertitudinilor

discutate mai sus în istoria receptării și a politicii literare. De asemenea, poate contribui la tematizarea și interpretarea „reprezentării sărăciei”, care în ultimii ani au ajuns din ce în ce mai mult în prim-planul criticii literare maghiare contemporane. Prin urmare, am încercat să abordăm scrierile lui Sándor Tar cu o atitudine interpretativă care consideră aspectele sociale, politice și socio-emoționale ale prozei studiate ca parte integrantă a creației poetice. În acest sens, ceea ce ne-a preocupat în primul rând nu a fost „autenticitatea” prozei lui Tar, ci conștiința sa, care poate fi interpretată pe mai multe planuri.

Bibliografie

ADAMIK Tamás, *Alakzatok = A.T., Retorikai kislexikon*, Pozsony, Kalligram, 2010, 33–44.

ADAMS, Michael, *Power, Politeness, and the Pragmatics of Nicknames*, *A Journal of Onomastics*, 2013/12, 14–29.

ADORNO, Theodor W., *The Culture Industry*, New York, Routledge, 2001.

AGAMBEN, Giorgio, *A profán dicsérete*, Budapest, Typotex, 2005.

ALIA, Valeria, *Names and Nunavut: Culture and Identity in Arctic Canada*, New York, Berghahn Books, 2007.

ALTHUSSER, Louis, *On the Reproduction of the Conditions of Production = Mapping the ideology*, ŽIŽEK, Slavoj (Ed.), New York–London, Verso, 1995, 120–167.

ANTAL Balázs, *Kortárs klasszikusaink: Tar Sándor – Amit meg kell bocsátani, az megbocsáthatatlan*, Újvárad, 2021/12. – <https://www.ujvarad.ro/kortars-klasszikus/kortars-klasszikusaink-tar-sandor-amit-meg-kell-bocsatani-az-megbocsathatatlan/#more-2001>
(2022.06.04.)

ARENDR, Hannah, *A totalitarizmus gyökerei*, Budapest, Európa Kiadó, 1992, 397.

BABITS Mihály, *Puszták népe*, Nyugat, 1936/6. –
<https://epa.oszk.hu/00000/00022/00605/19136.htm> (2022.04.15.)

BADIOU, Alain, *Szent Pál. Az egyetemesség apostola*, Budapest, Typotex, 2010.

BAHTYIN, Mihail, *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, Budapest, Osiris, 2002.

BAL, Mieke, *Narratology: Introduction to The Theory of Narrative*, Toronto–Buffalo–London, University of Toronto Press, 1999.

BALÁZS Imre József, *Az új közép: Tendenciák a kortárs magyar irodalomban*, Szeged, Universitas, 2012.

BAGI Zsolt, *A körülírás*, Pécs, Jelenkor, 2005.

BAGI Zsolt, „Realizmus” = B. Zs., *Pontos észrevételek: Mészöly Miklóstól Nádas Péterig és vissza*, Pécs, Jelenkor, 2015, 233–266.

BAGI Zsolt, *Már megint a realizmusról van szó*, Helikon: Realizmusok, 2021/2, 242–260.

BÁN Zoltán András, *A savanyítóban*, Holmi, 1993/5, 1141–1144.

BÁN Zoltán András, RADNÓTI Sándor, *A magyar politikai költészetről*, *Élet és irodalom*, 2011/46. – <https://www.es.hu/cikk/2011-11-20/ban-zoltan-andras-radnoti-sandor/a-magyar-politikai-kolteszetrol.html> (2022.04.17.)

BÁN Zoltán András, *A vidéki szegény rokon: Pár mondat Tar Sándorról*, Holmi, 2014/10., 1196–1199.

BÁNYAI Éva, „Másiklevés” = B.É., *Fordulat-próza: Átmenetnarratívák a kortárs magyar irodalomban*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016, 121–131.

BÁRÁNY Tibor, *Realitáson innen és túl*, Helikon. Realizmusok, 2021/2, 260–280.

BECK, Aaron T., *Cognitive Therapy and the Emotional Disorders*, New York, International Universities Press, 1976.

BELL, Daniel, *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books, 1999.

BÉKÉS Vera, *A félelem megszelidítése: A Rettegéskezelés elmélete*, Kharón, 2004/12, 136–148.

BENEDEK Szabolcs, *A Beatles és Magyarország*, *Élet és Irodalom*, 2016, LX/31. – <https://www.es.hu/cikk/2016-08-05/benedek-szabolcs/a-beatles-es-magyarorszag.html> (2022.04.17.)

BENKE András, *Történetek a mi utcánkból: Tar Sándor prózapoétikája a realizmuson túl*, *aszem.info*, 2015. – <https://aszem.info/2015/10/tortenetek-a-mi-utcankbol-1-resz/> (2022.04.10.)

BENGI László, *Tar Sándor: Nóra jön*, *Vigilia*, 2000/12, 958–959.

BERGSON, Henri, *A nevetés*, Bukarest, Kriterion, 1992.

BERKOVITS György, „Hajdu” *besúg*, *Budapesti Jelenlét*, 1999. – <http://www.spanyolnatha.hu/doc/jelenlet.pdf> (2022.04.15.)

- BOMBITZ Attila, *Lassú terhek: Tar Sándor klasszikus tényformáiról*, Tiszatáj, 1998/12, 105–111.
- BÓNUS Tibor, *Irodalom és politika bonyodalmai*, Alföld, 2009/3, 114–124.
- BOYD, Brian, *Laughter and Literature: A Play Theory of Humor*, Philosophy and Literature, 2004/28, 1–24.
- BÖRÖCZ József, *A kádárizmustól a parlagi kapitalizmusig: a fejlett informális építésének időszerű kérdései* = B.J., *Hasított fa: A világrendszer-elmélettől a globális struktúraváltásokig*, Budapest, L'Harmattan, 2017.
- BUTLER, Judith, *Élhetiünk-e jó életet rossz élet keretei között?*, Társadalmi Nemek Tudománya, 2012/11, 129–147.
- CS. NAGY Ibolya, *Tar Sándor: A te országod*, Hítel, 1994/1, 109–112.
- DAVIES, Catherine E., *Sociolinguistic Approaches to Humor* = ATTARDO, Salvatore (ed.), *The Routledge Handbook of Language and Humor*, London–New York, Routledge, 2017, 472–789.
- DE MAN, Paul, *A trópusok retorikája* = P.D.M., *Az olvasás allegóriái*, Szeged, Ictus, 1999, 139–152.
- DE MAN, Paul, *Eszztétikai ideológia*, Budapest, Osiris, 2000.
- DECZKI Sarolta, *A kívülség-térkép*, Debreceni Disputa, 2004/1, 42–45.
- DECZKI Sarolta, *A mi országunk* = D.S., *Az érzékiség dicsérete*, Budapest, Kalligram, 2013.
- DECZKI Sarolta, *Tudósítás a legszéléről*, Kétezer, 2013/9. – <http://ketezer.hu/2014/03/tudositas-a-legszelerol/> (2018.06.02.)
- DECZKI Sarolta, *Ki kezdte?: A gyerekszegénység Tar Sándor novelláiban*, 2015/11, 835–842.
- DECZKI Sarolta, *A kizökkent utca* = BARTHA Judit, GYENGE Zoltán (szerk.), *Töredékes dialektika: Írások Weiss János 60. Születésnapjára*, Budapest, L'Harmattan, 2018, 108–116.
- DECZKI Sarolta, *Tar Sándor: író, melós, ügynök*, MÉRCE. – <https://merce.hu/2021/04/10/tar-sandor-iro-melos-ugynok/> (2022.04.15.)

DECZKI Sarolta, „Szedukszen, szedukszen!”: A vicctechnika működése Tar Sándor novelláiban, *Élet és Irodalom*, 2021/13. – <https://www.es.hu/cikk/2021-04-01/deczki-sarolta/szedukszen-szedukszen.html> (2022.06.11.)

DEFLEM, Mathieu, *Ritual, Anti-Structure, and Religion: A Discussion of Victor Turner's Processual Symbolic Analysis*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1991/3, 1–25.

DESCOLA, Philippe, *Beyond Nature and Culture*, Chicago, University of Chicago Press, 2013.

DERRIDA, Jacques, *Kivéve a név = J.D., Esszé a névről*, Pécs, Jelenkor, 1995.

DERRIDA, Jacques, *Grammatológia*, Budapest, Typotex, 2014.

DERRIDA, Jacques, *Törvényerő: A tekintély misztikus alapjai*, Budapest, L'Harmattan, 2016.

ÉBER Márk Áron, *Rossz fizetés, létbizonytalanság – terjed a prekariátus*, *Új Egyenlőség*, 2017. – <https://ujegyenloseg.hu/rossz-fizetes-letbizonytalansag-itt-a-prekariatus/> (2022.04.07.)

ELEK Tibor, *Novella – novellaciklus (-füzér) – (majdnem) regény kérdései Gion Nándor Ezen az oldalon; Olyan, mintha nyár volna című műveibe*, *Jelenkor*, 2009/2, 167–175.

ESTERHÁZY Péter, *A te országod*, *Hitel*, 1988/11, 23–25.

FESTINGER, Leon, *A kognitív disszonancia elmélete*, Budapest, Osiris, 2000.

FOGARASI Béla, *Az 50 éves Materializmus és empiriókritizmus*, *Magyar Filozófiai Szemle*, 1959/1-2, 5-32.

FOUCAULT, Michel, *Eltérő terek = M.F., Nyelv a végtelenhez*, Debrecen, Latin Betűk, 2000, 147–155.

FOUCAULT, Michel, *Felügyelet és büntetés*, Budapest, Gondolat, 1990.

FRASER, Nancy, HONNETH, Axel, *Redistribution or Recognition?: A Political-Philosophical Exchange*, New York, Verso, 2003.

FROMM, Erich, *Menekülés a szabdság elől*, Budapest, Napvilág, 2002.

GENETTE, Gérard, *Narrative Discourse Revisited*, Ithaca, Cornell University Press, 1988.

GEROLD László, *Váltászavar*, *Alföld*, 1997/11, 36–39.

- GIDDENS, Anthony, *A modernitás következményei*, Helikon: Realizmusok, 2017/3, 380–391.
- GRICE, H. Paul: *A társalgás logikája* = P.G., *Tanulmányok a szavak életéről*, Budapest, Gondolat, 2011.
- GROYS, Boris, *A művészet igazsága*, Exindex. –
<http://exindex.hu/index.php?l=hu&page=3&id=1022> (2018.06.08.)
- GROYS, Boris, *A szöveg mint monstrum* = B.G., *Az utópia természetrajza*, Budapest, Kijárat, 1997, 47–63.
- GULYÁS Gábor, *Kierkegaard teste*, GOND, 1999/18-19, 129–144.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich, *Jelenlét a nyelvben (különös tekintettel a múlt jelenlétére)*, Aetas, 2013/1, 178–186.
- HABERMAS, Jürgen, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, Budapest, Osiris, 1999.
- HAJDÚ Mihály, *Családnevek enciklopédiája: leggyakoribb mai családneveink*, Budapest, Tinta, 2010.
- HALMAI Tamás, *Olyan mindegy*, Alföld, 2005/1, 17–21.
- HARPHAM, Geoffrey, *The Grotesque: First Principles*, The Journal of Aesthetics and Art Criticism, 1976/4, 461–468.
- HOLLAND, Mark K., *The Moral Worlds of Contemporary Realism*, London–New York Bloomsbury Academic, 2020.
- HONNETH, Axel, *Harc az elismerésért: A társadalmi konfliktusok morális grammatikája*, Budapest, L'Harmattan, 2013.
- HORVÁTH Péter, *A szereplők episztemologikus helyzetének korpuszalapú kvantitatív vizsgálata történeti tárgyú narratívákban*, Magyar Nyelvőr, 2016/2, 230–247.
- HUSZÁR Ákos, *Elosztás és elismerés*, Fordulat, 2010/10, 10–34.
- JENKINS, Richard, *Identity, surveillance and modernity: Sorting out who's who* = BALL, Kirstie; HAGGERTY, Kevin D.; LYON, David (Eds.), *Routledge Handbook of Surveillance Studies*, London–New York, Routledge, 2012.

KÁLAI Sándor, *Az apa és a gyár: Tar Sándor prózájáról*, Alföld, 2000/3, 41–46.

KÁLI Anita, *Vázlat a szegénységirodalomhoz*, Irodalmi szemle, 2017/4. –
<https://irodalmiszemle.sk/2017/04/kali-anita-vazlat-a-szegenysegirodalomhoz-tanulmany/>
(2022.06.19.)

KÁLMÁN C. György, *Szabad, függő (Tar Sándor: Lassú teher)*, Alföld, 2000/1, 79–85.

KÁLMÁN C. György, *Aki a beszéd-nélküliért beszél*, Beszélő, 2000/22. –
<http://beszelo.c3.hu/cikkek/aki-a-beszed-nelkuliert-beszel> (2022.04.06.)

KANT, Immanuel, *Az ítélőerő kritikája*, Budapest, Osiris, 2003.

KAPITÁNY Ágnes, KAPITÁNY Gábor, *A szellemi termelési mód*, Budapest, Kossuth, 2012.

KELLING, George L.; WILSON, James Q., *Broken Windows. The police and the neighborhood safety*, The Atlantic, 1982/3. – <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/> (2022.03.09.)

KENEDI János, *Tévedtem*, Élet és irodalom, 2004/6. – <https://www.es.hu/cikk/2004-02-09/kenedi-janos/tevedtem.html> (2022.06.04.)

KENNEDY, Roger, *The Psychic Home: Psychoanalysis, Consciousness and the Human Soul*, London, Routledge, 2014.

KERESZTURY Tibor, *Nekünk már késő*, Jelenkor, 1996/2, 196–202.

KERESZTURY Tibor, *„Ebből nem lehet kijönni” (Tar Sándor író)*, Magyar Narancs, 2002/3. –
https://magyarnarancs.hu/belpol/ebbol_nem_lehet_kijonni_tar_sandor_iro-63731 (2022.04.15.)

KEVEVÁRI István, *Jacques Derrida és a jogfilozófia*. – <http://jesz.ajk.elte.hu/kevevari54.pdf>
(2022.02.15.)

KIBÉDI Varga Áron, *A realizmus csapdái*, Literatúra, 1996/4, 63–74.

KIBÉDI Varga Áron, *A realizmus alakzatai = Az irodalom elméletei IV.*, szerk. THOMKA Beáta, Pécs, Jelenkor, 1997, 131-149.

KLANICZAY Gábor, *Trágárság és civilizáció*, Korunk, 1981/10, 755-761.

KOHUT Tamás, „*Erkölcsei téren ma már a szállókon rend van*”: *Mindennapi élet a szocialista korszak munkásszállásain*, Korall, 2008/9, 60–77.

KÖHLER, Wolfgang, *Gestalt Psychology: An Introduction to New Concepts in Modern Psychology*, New York, Liveright Publishing Corporation, 1992.

KRUSOVSKY Dénes, *Mi következik?*, Műút, 2009/12, 16–23.

KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Döntés, forma és reprezentáció Carl Schmittnél* = DÁNÉL Mónika, FODOR Péter, L. VARGA Péter (szerk.), *Esemény – trauma – nyilvánosság*, Budapest, Ráció, 2012, 161–182.

LACLAU, Ernesto, *A populista ész*, Budapest, Noran Libro, 2011.

LACLAU, Ernesto, *Populizmus: mit fed a név?*, Kellék, 2019, 61. sz., 53–68.

LAIK Eszter, *Mivé lett a szociográfia?*, Irodalmi Jelen. –

<https://www.irodalmijelen.hu/05242013-1544/mive-lett-szociografia> (2022.04.13.)

LAKNER Lajos, *Valóság/irodalom (?)* = L.L (szerk.), *Tar Sándor. Tájékoztató*, Debrecen, Déri Múzeum, 2017.

LEAHY, Robert L., *Emotional Schema Therapy: Distinctive Features*, London–New York, Routledge, 2018.

LENGYEL Imre Zsolt, „*Nincs vége*”: *Megjegyzések Tar Sándor Mért jó a póknak? című kötetének újraolvasásához*, Jelenkor, 2014/7-8, 877–884.

Levélváltás besúgó és besúgott között. Tar Sándor és Kenedi János levele, *Élet és Irodalom*, 1999/45. – <https://www.es.hu/old/9945/publi.htm> (2022.04.15.)

LÉVINAS, Emmanuel, *Az Ugyanaz és a Másik* = E.L., *Teljesség és végtelen*, Pécs, Jelenkor, 1999.

LIGÁRT Angéla, *Minimalizmus a kortárs magyar prózában* = *Filológiai tanulmányok*, szerk. NÉMETH Zoltán, Fülek, Plectrum, 2008, 31–110.

LUKÁCS György, *A regény elmélete* = L.Gy., *Ifjúkori művek*, Budapest, Magvető, 1977.

LONG, Christopher R., GREENWOOD, Dara N., *Joking in the face of death: A terror management approach to humor production*, *Humor*, 2013/1, 493-509.

LONG, George, *Emancipation* = SMITH, William (Ed.) *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London, John Murray, 1890. –

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Emancipatio.html
(2022.04.06.)

LŐRINCZ Julianna, *Karinthy-paródiák és Ady-versek jellemző stílusjegyeinek funkcionális stilisztikai egybevetése*, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2011/1, 146–155.

MAÁR Judit, „*A végtelen partján*”: *Victor Hugo tájköltészetéről*, *Tiszatáj*, 2016/11, 75–100.

MARCUSE, Herbert, *Az egydimenziós ember*, Budapest, Kossuth, 1990.

MARX, Karl, *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből*, Budapest, Kossuth, 1977.

MORREALL, John, *Comic Relief: A Comprehensive Philosophy of Humor*, Hoboken, Wiley-Blackwell, 2009.

N. KOVÁCS Tímea, *A színre vitt kultúra. Az esztétikai és a társadalmi dráma összefüggéseiről*, *Színház és pedagógia*, 2009/2, 6–26.

NANCY, Jean-Luc, *Corpus*, Budapest, Kijárat, 2013.

NIETZSCHE, Friedrich, *Retorika* = THOMKA Beáta (szerk.), *Az irodalom elméletei IV.*, Pécs, Jelenkor, 1997, 5–49.

PÁL József, ÚJVÁRI Edit (szerk.), *Szimbólumszótár*, Budapest, Balassi, 1997. –

http://balassikiado.hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm (2016.06.01.)

PARKER, Patricia, *Metafora és katakrézis* = FÜZI Izabella, ODORICS Ferenc (szerk.), *Figurák*, Budapest–Szeged, Gondolat/Pompeji Alapítvány, 2004, 12–31.

PIAGET, Jean, *Az értelem pszichológiája*, Budapest, Gondolat, 1993.

PROVINE, Robert, *Laughter: A Scientific Investigation*, London, Penguin Books, 2001.

RÁKOSI Mátyás, *A béke erői legyőzhetetlenek. Beszéd a Világifjúsági Találkozó záróünnepélyén, 1949 augusztus 28-án* = R.M., *A békéért és a szocializmus építéséért*, Budapest, Szikra, 1951, 162–164.

- RANCIÈRE, Jacques, *Esztétika és politika: Az érzékelhető felosztása*, Budapest, Műcsarnok, 2009.
- RITTER, Joachim, *A nevetésről*, Lk.k.t., 2002/11, 12–23.
- ROUTLEDGE, Clay; VESS, Matthew, *Handbook of Terror Management Theory*, Cambridge, Academic Press, 2018.
- SÁRI B. László, *Hattyú és görény*, Pozsony, Kalligram, 2006.
- SCHEIN Gábor, *Egy átírás története: A katakrézis transzparenciája és obskúritása Füst Milán Nevetők című kisregényének változataiban*, Lk.k.t., 2003/4, 91–100.
- SCHOPENHAUER, Arthur, *A világ mint akarat és képzet*, Budapest, Osiris, 2007.
- SEARLE, John R., *Elme, nyelv és társadalom*, Budapest, Vince, 2000.
- SEARLE, John R., *Beszédaktusok*, Budapest, Gondolat, 2009.
- SELYEM Zsuzsa, *Nem-jel, nem-tudás, nem-idő: A bibliai Jónás könyve és Babits Jónás könyve apofatikus hermeneutikai megközelítése = S. Zs., Valami helyet*, Budapest, JAK-Kijárat, 2010, 179–238.
- SZÉPLAKY Gerda, *Az ember teste: Filozófiai írások*, Pozsony, Kalligram, 2011.
- SERES Lili Hanna, *A „melós író”, a „vesztesek krónikása”, az „iskolázatlan tökéletesség”*: Tar Sándor-olvasatok és félreolvasatok, Forrás, 2021/4, 112–124.
- SZILÁGYI Márton, *De profundis... Tar Sándor novelláiról = Sz.M., Kritikai berek*, Budapest, JAK–Balassi, 1995, 98–105.
- SZILÁGYI Márton, *A Sátán fogságában: Tar Sándor novelláinak biblikus közege.*, Eső, 2005/4. – <http://esolap.hu/archive/entryView/758> (2022.02.02.)
- SZILÁGYI Zsófia, *Nem ugyanannyi (Tar Sándor és Móricz Zsigmond)*, Ex Symposion, 2006/57, 81–92.
- SZIRÁK Péter, *Örkény István*, Budapest, Palatinus, 2008.
- SIMON Ádám, *Tar Sándor: Az áruló – ügynökügyek irodalmi szintéren (1. részlet)*, Újnautilus. –

<http://ujnautilus.info/tar-sandor-az-arulo-ugynokugyek-irodalmi-szinteren-1-reszlet>
(2017.06.01.)

SLOTERDIJK, Peter, *A tömegek megvetése: Kísérlet a modern társadalom kultúrharcairól*, Kétezer, 2007/5, 14–20.

SZOLLÁTH Dávid, *30/30: A nagy kisprózaalista*, Jelenkor, 2017/4. –

<https://www.jelenkor.net/visszhang/791/a-nagy-kisprozalista> (2022.04.15.)

SOLTÉSZ Márton, *Egy "lelkiismerettel megvert írástudó": Avagy jegyzetek Tar Sándorról és a megrendülésről.*, Kortárs, 2015/2, 22–28.

SZÖNYEI Tamás, *Titkos írás 1-2.: Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet*, Budapest, Noran, 2012.

SZÖNYEI Tamás, *Rongyemberek: A kutató gondolatai a Bihari kapcsán*, Színház, 2016/6, 15–17.

SPIVAK, Gayatri Chakravorty, *Szóra bírható-e az alárendelt?*, Helikon, 1996/4, 450–484.

TAMÁS Gáspár Miklós, *Kenedi Jánosnak*, Élet és irodalom, 1999/47. –
<https://www.es.hu/old/9947/index.htm> (2022.06.04.)

TAMÁS Gáspár Miklós, *Egyszerű és nagyszerű kapitalizmus* = SIPOS Balázs (szerk.), *Antitézis*, Budapest, Pesti Kalligram, 2021.

TARAŞ György, *Ideológia és tudomány*, Kellék, 2001, 18. szám, 301–311.

TAR Sándor, *Karácsonyi felhők*, Élet és Irodalom, XLIII/51-52., 1999. –
<http://es.fullnet.hu/9951-52/tar.htm> (2022.04.12.)

TENGELYI László, *Tapasztalat, cselekvés és elbeszélte történet*, Világosság, 2009/2, 87–99.

TURNER, Victor, *From Ritual to Theatre*, New York, PAJ Publications, 2001.

TURNER, Victor, *A rituális folyamat*, Budapest, Osiris, 2002.

ULLMANN Tamás, *Az elismeréseméletek kontextusai és rejtett problémái*, Replika, 2015/3, 39–50.

WALDENFELS, Bernhard, *Felelet arra, ami idegen. Egy rezponzív fenomenológia vázlata*, GOND, 1996/3. – <http://www.c3.hu/~gond/tartalom/20/frawald.html> (2022.04.01.)

WEBER, Max, *Gazdaság és társadalom: A megértő szociológia alapvonalai 1/2*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992.